

bilimname XXXVII, 2019/1, 1309-1313
Geliş Tarihi: 17.11.2018, Kabul Tarihi: 14.02.2019, Yayın Tarihi: 30.04.2019
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.559892>

KİTAP TANITIMI

KUR'AN ve PSİKOLOJİ
Osman NECATİ
Fecr Yayınları, Ankara, 2017

● Muhammet Enes VURAL^a

İslam dünyasında, özellikle 1975'li yıllardan itibaren ilk örneklerini gördüğümüz ve yirminci asrın sonlarına kadar canlılığını korumuş *Bilginin İslamîleştirilmesi* ve *İslamî Bilgi* vb. yaklaşımlar, beşerî, sosyal ve tabiiî bilimleri de kapsayan birtakım iddialara sahip olsa da tartışmalar genellikle sosyal bilimler etrafında şekillenmiştir. Bu yaklaşımlara göre ya Batı bilim dünyasının bilgi ve birikiminin İslamî bir formda ehlîleştirilmesi ya da İslam düşünce geleneğinden hareketle, Batılı paradigmaya hizmet etmeyecek, Ortaçağ'daki gibi İslamî bir bilim inşa edilmelidir. Yapılan tartışmalara farklı alanlardan İsmail Raci Farukî, Nakib el-Attas, S. H. Nasr, Osman Bakar, M. Abduh, Ziyaüddin Serdar, Fazlur Rahman gibi birçok Müslüman düşünür iştirak etmiş olsa da bu tartışmaların psikolojiye sıçradığını söylemek güçtür. Ancak bu noktada M. Osman Necati, Malik Bedri gibi bazı Müslüman psikologların da benzer kaygılarla eserlerini kaleme aldıklarını söylemek yanlış olmaz. Nitekim Malik Bedri'nin, psikanalizi ve davranışçı yaklaşımı temel mefhumları üzerinden eleştirip İslamî bir tefekkür modeli önerdiği *Contemplation: An Islamic Psychospiritual Study* başlıklı çalışması ile değerlendirmeye konu olan, Necati'nin *Kuran ve Psikoloji* adlı eserinin özellikle son bölümü olan "Kuran'da Psikoterapi", mevzubahis kaygıların tezahürü niteliğinde okunabilir.

---

^a Arş. Gör., RTE Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, muhammet.vural@erdogan.edu.tr

Eser, toplamda on bölümden oluşuyor ve Kur'an'da fizyolojik, psikolojik ve ruhsal motivlerin ele alındığı *Kur'an'da Davranış Motivleri* bölümüyle başlıyor. Daha sonra ise sırayla *Kur'an'da Reaksiyonlar*, *Hissi İdrak*, *Düşünme*, *Öğrenme İlm-i Ledünnî*, *Hatırlama ve Unutma*, *Sinir Sistemi ve Beyin*, *Şahsiyet*, *Psikoterapi* bölümleri geliyor. Bahsi geçen başlıklar ayetlerle örnekendirilip açıklığa kavuşturuluyor. Bu kurgu kitap boyunca her bölümde karşımıza çıkıyor. Bu noktada değerlendirmeye geçmeden önce birkaç hususu ifade etmekte fayda var. Biz eserin her bir bölümünün özetini, genel bir değerlendirmesini veya bu bağlamda Kur'an'da geçen ayetleri zikretmek yerine, mevzubahis bölümlerdeki bazı önemli tespitlere değinecek ve eserin bazı eksik yahut kusurlu gördüğümüz taraflarına yönelik tenkitlerimizi dile getirmekle yetineceğiz.

Necati, *Kur'an ve Psikoloji* kitabını kaleme almadan yaklaşık kırk sene önce (1939-1942) "*İbn Sina'ya göre Hissi İdrak*" başlıklı yüksek lisans tezini hazırlama sürecinde, İbn Sina'nın nefis ile ilgili görüşlerini değerlendirirken onun görüşlerine olan etkisi nedeniyle Kur'an ve hadisler üzerine yaptığı geniş kapsamlı araştırmaları neticesinde konuya olan ilgisini fark ettiğini dile getiriyor. Fakat daha sonra alanda farklı çalışmalara yönelmiş olduğundan ancak 1980'li yılların başında konuya tekrar yoğunlaşarak eserini kaleme alıyor. Eser, özellikle kaleme alındığı döneme kadar ana akım psikolojide etkili olmuş psikanaliz ve davranışçı yaklaşımların insanı anlama ve yorumlama noktasındaki eksik ve kusurlu yönlerine vurgu yaparak başlıyor. Bilindiği üzere modern psikolojinin insanın ruhî boyutunu, gözlem ve nesnel araştırma imkânı olmadığından dolayı ihmal ettiği hatta yok saydığı; ayrıca böyle bir tutumun da psikolojik realitelerin gözlenebilen fizyolojik aktiviteler gibi değerlendirilmesine yol açtığı konusu, sosyal bilimlerde hâlâ tartışmalara konu edilmekte. İlk olarak bazı erken dönem Hümanist psikologlar tarafından dile getirilen bu temel eleştiri, bir anlamda yazarın hareket noktasını oluşturuyor. Yazarın psikolojiyi Kur'an ve hadis merkezli okuma çabası, doğal olarak psikanaliz ve davranışçı yaklaşımla pek çok hususta ayrı düşmesini de beraberinde getiriyor. Ancak bu tutumun, ilgili yaklaşımların toptan reddedildiği şeklinde anlaşılması gerek. Nitekim bilinçaltı ve savunma mekanizmaları ele alınırken psikanalizden; öğrenme, şartlı refleks, ödül ve ceza konuları ele alınırken ise davranışçılıktan yararlanılıyor ve açıklayıcı örnekler veriliyor. Durduğu nokta itibarıyla da daha çok Hümanist psikolojiye başvuruluyor. Örneğin Kur'an'da davranış motivlerinin ele alındığı bölümde, modern psikolojinin değerden ve ruhsal yönden gafil olduğu tezi, Fromm ve Maslow'dan alıntı yapılarak destekleniyor.

Öğrenme süreçlerinin ele alındığı bölümde, farklı psikoloji ekollerine başvurulmakla birlikte belki de en önemlisi es geçiliyor: Bilişsel Psikoloji. Hatırlanacak olursa, 1950'lerin ikinci yarısında ortaya çıkan bilişsel bilim ile ilgili yapılan ilk çalışmalardan sonra Bilişsel Devrim (Cognitive Revolution) olarak adlandırılan kırılma gerçekleşmiş, 1960'lı yıllardan sonra alanla ilgili yapılan çalışmalar ivme kazanmıştı. Bilişsel yaklaşımın en önemli meseleleri arasında yer alan öğrenme ile hatırlama ve unutma konusu ele alınırken önemli araştırma bulgularından faydalanılması ve bazı deneysel çalışmalardan örnekler verilmesi konuyu daha da zenginleştirebilirdi. Örneğin s. 154'te Kur'an'da bütün dinlerin Allah'tan geldiği gerçeğinin zihinlerde daha iyi yer etmesi için peygamber kıssalarının tekrar edildiğine değiniliyor. Devamında surelerdeki farklı ibarelerin sure içerisinde defalarca vurgulandığına dikkat çekiliyor. Bu önemli tespit, 1959 yılında Lyod Peterson ve Margaret Jean Peterson tarafından gerçekleştirilen, kısa süreli belleğin bilgiyi depolama kapasitesini keşfeden ilk ve önemli deneysel araştırmayla örneklendirilebilirdi. Bu hususta öncü sayılan ilgili araştırmaya göre bilginin bazı bellek sistemlerince depolandığı, ancak tekrar edilmediği takdirde unutulduğu keşfedilmişti. Yine öğrenmede kritik rol oynayan farklı bellek modellerine değinilmesi ve genel anlamda bazı ayetleri bilişsel süreçler üzerinden bir okumaya tabi kılmak eseri daha özgün kılabilirdi.

Eser boyunca dikkat çeken bir diğer husus, bireysel ve toplumsal sağlığı elde etmede psikolojinin nasıl bir misyonunun olacağı meselesidir. Bu soru, yazar tarafından önce manevî veya ruhsal olanın tekrar varlık sahnesine davet edilmesiyle, daha sonra Kur'an'da zikredilen bireysel ve toplumsal bazı ahlaki ilkeler, öğütler ve erdemler çerçevesinde cevaplandırılmaya çalışılıyor. Buna göre Kur'an'ın öngördüğü ve eser boyunca işlenen olumlu karakter özelliklerinin, erdemler ve çeşitli prososyal davranışların bireylerin kişilik bütünlüğünü oluşturmasına katkı sağladığı ve sağlıklı bir toplumun ancak ruh sağlığı yerinde bireylerce inşa edilebileceği belirtiliyor. Her ne kadar mezkûr değerler Hümanist psikologlarca çokça vurgulansa da yazarın, asıl kimliğini günümüzde Pozitif Psikoloji'de bulan bu çabaya işaret etmesi kayda değerdir. Nitekim Pozitif Psikoloji yaklaşımının öncüsü sayılan Martin Seligman, insanlık için 6 temel erdem ve 24 karakter gücünü belirlerken, farklı inanç ve disiplinlerden, kadim din ve geleneklerin kutsal metinlerinden faydalandığını itiraf eder. Yazarın Kur'an'dan ilhamla bireyin manevi dünyasını da şekillendiren söz konusu erdemlerden (hikmet, cesaret, insanlık, adalet, ölçülülük, aşkınlık) bazılarının bireysel ve toplumsal sağlığı elde etme hususundaki rolüne Pozitif Psikoloji yaklaşımı henüz vücuda gelmeden dikkat çekmesi, eserin önemli bir tespiti olarak karşımıza

çıkıyor. Ayrıca Hz. Peygamber'in Kur'an tarafından öngörülen insan modelinin canlı örneği olması, yazarın sıkça siyer verilerine ve hadislere başvurmasına ve bu kaynaklardan deliller getirmesine neden oluyor.

Kuran ve Psikoterapi başlığını taşıyan son bölümde yazar tarafından 5 aşamalı İslamî bir "psikoterapi" modeli öneriliyor. Bu bağlamda şahsiyet oluşumunda şu metot ve aşamaların izlenmesi önem arz ediyor. Bu modele göre ilk aşamayı tevhid oluşturuyor ve onu takvâ, ibadetler (namaz, oruç, zekat, hac), sabır ve tevbe izliyor. Yazar, genelde kitap boyunca özelde ise bu beş aşamayı ele alırken Kur'an'ın içki ve faizi yasaklaması örneğinde de görüleceği gibi, tedricîliği daima göz önünde bulunduruyor.

Yazar, dindarlık motivinin ele alındığı bölümde Cressy Morrisson'dan alıntı yaparak, kendisini saran tehlikeler karşısında insanın yüce, daha kuvvetli, daha büyük bir güce iltica etmesinden hareketle, dinin ve Tanrı inancının insan fitratında yer aldığını söylüyor. Ancak aynı cihetten Freud'un, prospektif şekilde Tanrı'nın yüceltilmiş ve özlenen Baba olduğu iddiasını gözden geçiriyor. Daha derin bir biçimde tartışılmayı hak eden bu mesele, tek taraflı bir okumaya tabi kılınarak kısırlaştırılıyor.

"Tebrîr (polyannacılık), iskat (yansıtma) ve reddetme gibi bazı savunma mekanizmalarının Kur'an'da 1400 yıl önce işlendiği"nin dile getirilmesi (s. 42), reaksiyonları kontrol altında tutmanın ruhsal sağlığa olumlu etkisini keşfetme noktasında "Kur'an'ın tıp ve modern psikolojinin çok önünde olduğu"nun belirtilmesi (s. 97), Kur'an ile psikanaliz, tıp ve modern psikoloji arasında zuhur eden bir rekabet algısı uyandırıyor zihinde. Kitabın farklı bölümlerinde de karşımıza çıkan bu yaklaşım, Kur'an'ın bu disiplinlerle bir yarış ve karşılaştırmaya konu edilmesinin, yazarın epistemolojik ve metodolojik bir hataya düştüğünü gösteriyor. Çünkü Kur'an, bir takım manevi hakikatleri ihtiva etmekle birlikte bir psikoloji veya psikoterapi el kitabı değildir. Dahası, içerdiği bazı "bilimsel" gerçeklerden yola çıkarak herhangi bir bilimsel yaklaşım veya teorinin "çok önünde" olduğunun iddia edilmesi, Kur'an'ı mevzubahis disiplinlerle aynı düzlemde ele almak anlamına gelir. Böyle bir tutumun da tutarlı ve makul bir yöntem olmadığı aşikârdır.

Sonuç olarak eserin genel kurgusu kendi içinde tutarlı olmasına rağmen çoğu tartışmanın sathî kaldığını söylemek mümkün. Dahası psikoloji alanındaki dönemin önemli keşiflerine eserde çok fazla rastlanmıyor. Ayrıca yazarın son bölümde önerdiği, bahsi geçen İslamî psikoterapi modeli yalnızca teorik boyutta ele alınıyor. Yine de kaleme alındığı tarih ve yazarın sonraki dönemde örneğine az rastlanan zahmetli bir işe giriştiği göz önüne

alındığında eser kısmen övgüyü hak ediyor. Öte yandan yukarıda zikredilen bazı teorik ve kurgusal sorunlarına rağmen, Kur'an'ı ve muhatabı olan insanı yeniden yorumlamaya yönelik okuyucuya perspektif sağlıyor.

KAYNAKÇA

BEDRİ, Malik. *Düşünme Gözlemden Tanıklığa*. Çev. Murat Çiftkaya. İstanbul: Mahya Yayınları, 2012.

NECATİ, Muhammed Osman. *Hadis ve Psikoloji*. Çeviren Mustafa Işık. Ankara: Fecr Yayınları, 2018.

NECATİ, Muhammed Osman. *Kur'an ve Psikoloji*. 4. Çeviren Hayati Aydın. Ankara: Fecr Yayınları, 2017.

PETERSON, Christopher, ve MARTIN E. P. Seligman. *Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification*. New York: Oxford University Press, 2004.

PETERSON, Llyod, ve MARGARET Jean Peterson. "Short-term Retention of Individual Verbal Items." *Journal of Experimental Psychology* 58, no. 3 (1959): 193-198.

